

„Zelenanie sa“ katolíckej sociálnej náuky: Humánna ekológia*

Marián Sekerák

Hoci svoju osobitnú ekologickú víziu mal už sv. Tomáš Akvinský,¹ predovšetkým v priebehu ostatných troch pontifikátov, teda sv. Jána Pavla II., Benedikta XVI. a Františka, sa v rámci katolíckej sociálnej náuky (ďalej len KSN) výraznejšie rozvíja jej environmentálna rovina. Dochádza teda k čomusi, čo by sme mohli nazvať akýmsi „zelenaním sa“ tejto náuky. Prejavuje sa predovšetkým zdôrazňovaním kvality a čistoty životného prostredia v najširšom zmysle slova, ako aj zodpovednosťou jednotlivca i celej ľudskej rodiny za zachovávanie a ochranu stvorenstva pochádzajúceho od Boha, ako povedal pápež František: „Ekologická dimenzia je nevyhnutnou súčasťou zodpovednosti každej osoby a každého národa“.² Konkrétne sa tieto akcenty stávajú súčasťou učenia cirkvi, vrátane jej riadneho Magistéria, prostredníctvom rozličných textov rôznej miery záväznosti pre veriacich. Tento korpus tvoria tak príhovory a posolstvá spomínaných pápežov, ich encykliky, ako aj iné magisteriálne dokumenty, vrátane *Kompendia sociálneho učenia cirkvi*, vydaného na žiadosť sv. Jána Pavla II. Pápežskou radou pre spravodlivosť a pokoj v roku 2004. Dôraz kladený na túto problematiku nie je prekvapujúci, keďže napríklad „biodiverzita a ochrana prírody je často kontroverznou otázkou, ktorou sa už nezaoberajú len odborníci a správcovia chránených území. Stáva sa predmetom širších diskusií naprieč rôznymi sfé-

* Text vznikol v rámci programu Progres Univerzity Karlovy Q18 – Společenské vědy: od víceborovosti k mezioborovosti.

1 Zachary Low REYNA, „Aquinas's Ecological Vision: Natural Law and Friendship in Contemporary Environmental Political Thought,“ *New Political Science* 40, č. 1 (2018): 15–32.

2 FRANTIŠEK, „Address of His Holiness Pope Francis to teachers and students of the Alphonsian Academy Higher Institute of Theology,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190209_accademia-alfonsiana.html [zverejnené 9. 2. 2019, cit. 26. 3. 2019].

rami a kvalifikáciami.³ Nepochybné jednou z legitímnych sfér týchto diskusí je aj sociálne učenie cirkvi.

V tomto príspevku sa zameriame na rozbor vybraných textov KSN venovaných „zelenej“ problematike. Analýza bude zasadená do kontextu súdobej filozofie a etiky životného prostredia (resp. prírody), berúcej do úvahy najmä antropocentrický prístup. To zároveň zodpovedá aj línii prejavujúcej sa v rôznych podobách v sociálnom učení cirkvi. Táto línia je novátorským spôsobom prítomná hlavne vďaka zdôrazňovaniu tzv. *humánnej*, resp. *ľudskej ekológie*, ktorej širšie významy a implikácie budú nižšie vysvetlené. Keďže štúdiá je určená recipientom českého a slovenského jazykového priestoru, zohľadnená bude predovšetkým príslušná odborná produkcia tejto, t. j. českej a slovenskej proveniencie. V rámci nej bol v uplynulých rokoch publikovaný celý rad kníh, kapitol i štúdií venovaných otázkam environmentálnej bezpečnosti,⁴ environmentálnej etiky,⁵ globálnej ekologickej krízy a ekologickým problémom planéty,⁶

³ Jana KLOCOKOVÁ, „Možnosti a limity účasti verejnosti v environmentálnom rozhodovaní: prípad Tatranského národného parku,“ in *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*, ed. Jana Plichtová, Bratislava: VEDA, 2010, s. 468.

⁴ Radek KOHL, „Výzvy environmentálnej bezpečnosti na konci 20. storočia,“ in *Mezinárodní vztahy* 30, č. 4 (1995): 39–45; Peter, TEREM, „Relevantnosť konceptu environmentálnej bezpečnosti,“ in *Manažérstvo bezpečnosti: Zborník vedeckých prác*, Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, 2011, s. 246–249; Svatava JANOUŠKOVÁ – Tomáš HÁK – Eliška LORENCOVÁ – David VAČKÁŘ, „Environmentální bezpečnost: Návrh konceptního rámce pro aplikace v České republice,“ *Obrana a strategie* 13, č. 2 (2013): 25–40; David VAČKÁŘ – Eliška LORENCOVÁ – Blanka LOUČKOVÁ – Adam PÁRTL, „Environmentální bezpečnost a adaptace v kontextu globálních změn,“ in *Bezpečnostné fórum: II. zväzok*, Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 791–802; Richard ŠŤAHEL, „Environmentálna zodpovednosť a environmentálna bezpečnosť,“ *Filozofia* 70, č. 1 (2015): 1–12; Tomáš HÁK – Alena OULEHLOVÁ – Svatava JANOUŠKOVÁ, *Environmentální bezpečnost*, Praha: Ekopress, 2015; Petr MARTINOVSKÝ, *Environmentální bezpečnost v České republice*, Brno: Masarykova univerzita, 2016.

⁵ Pavel FOBEL, „Holistická environmentálna etika: možnosti, perspektivy,“ *Filozofia* 51, č. 2 (1996): 139–144; Pavel BARŠA, „Etika zvířat a životního prostředí v současné anglo-americké filosofii,“ *Politologický časopis* 4, č. 4 (1997): 363–379; Petr JEMELKA, „Environmentální etika, antropocentrismus a racionalita,“ in *Filosofický časopis* 45, č. 3 (1997): 459–468; Jaromír FEBER, „Antropocentrismus a etika životního prostředí,“ in *Filosofický časopis* 45, č. 4, (1997): 663–668; Dagmar SMREKOVÁ – Zuzana PALOVIČOVÁ, *Podnikatelská a environmentálna etika*, Bratislava: IRIS, 1999; Jaromír FEBER, „Antropocentrické východisko etiky životního prostředí (metodologická analýza),“ in *Filosofický časopis* 48, č. 5 (2000): 370–385; Erazim KOHÁK, *Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky*, Praha: SLON, 2000; Petr JEMELKA – Slavomír LESŇÁK, *Environmentálna etika*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008; Bohuslav BINKA, *Environmentální etika*, Brno: Masarykova univerzita, 2008; Zuzana PALOVIČOVÁ, *Úvod do environmentálnej eti-*

ekofilozofie,⁷ vrátane širokého prúdu alternatívneho sociologického a filozofického,⁸ ako aj ekonomického⁹ myslenia o životnom prostredí.

-
- ky: Kapitoly z aplikovanej etiky IV, Prešov: Vydavateľstvo Michal Vaško, 2012; Barbora BAĐUROVÁ, „Úcta k životu a vnútorná hodnota z hľadiska vybraných koncepcií environmentálnej etiky,“ in *Aplikovaná etika – kontext a perspektívy II*, ed. Ľubov Vladyková, Košice: FF UPJŠ, 2014, s. 7–17; Barbora BAĐUROVÁ, *Environmentálna etika a výchova*, Banská Bystrica: Belianum, 2015; Andrea KLIMKOVÁ, *Prípadovosť, komunikácia, ekologická etika*, Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2015.
- 6 Rudolf KOLÁŘSKÝ – Oldřich SUŠA, *Filosofie a současná ekologická krize*, Praha: Filosofia, 1998; Petr JEMELKA, *Racionalita a ekologická krize*, Brno: Masarykova univerzita, 1999; Peter PORUBČAN, „Globálne environmentálne problémy a možnosti ich riešenia,“ in *Medzinárodné vedecké dni 2008. Konkurencieschopnosť a ekonomický rast – európske a národné perspektívy*, Nitra: SPU, 2008, s. 1411–1414; Lucia RÝSOVÁ, „Global Environmental Problems and the Approach of the International Community to their Solution,“ in *Research of non-military aspects of security*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011, s. 126–149; Richard SŤAHEL, „Environmentálne riziká a existenčné konflikty,“ in *Riziková spoločnosť a globálny ohrozenie: Ke kritické teorii Ullricha Becka*, ed. Oleg Suša – Marek Hrubec – Marek a kol., Praha: Sociologické nakladatelství, 2017, s. 163–178.
- 7 Vasil KUSIN – Viliam KONČAL – Eva ODLEROVÁ, *Humánna ekológia a etika životného prostredia: Ekofilozofické reflexie environmentálnej výchovy*, Bratislava: STU, 1998; Miriam MARTINKOVIČOVÁ, *Ekofilozofia*, Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 1999; Eva ODLEROVÁ, *Ekofilozofia v dejinách filozofického myslenia*, Bratislava: STU, 2007; Juraj KUČÍREK, *Ekofilozofia včera, dnes a zajtra*, 2. vyd., Nitra: Filozofická fakulta UKF v Nitre, 2008; Matúš LAKOŠTÍK, „Princíp zachovania prírody,“ in *Filozofické reflexie*, ed. Ján Hrkút, Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2010, s. 45–59; Petr JEMELKA – Slavomír LESŇÁK – Andrej ROZEMBERG, *Environmentalizmus a slovenská filozofia*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010; Eva ODLEROVÁ – Vasil KUSIN, *Človek a životné prostredie: Socioekologické a ekofilozofické reflexie*, Bratislava: STU, 2010; Richard SŤAHEL, „Environmentalizmus ako politická filozofia pre antropocén,“ in *Studia Politica Slovaca* 9, č. 2 (2016): 24–41; Eva SVITAČOVÁ – Daniela HREHOVÁ, „Aktuálne úlohy ekofilozofie a environmentálnej etiky v novom globálnom prostredí,“ in *Globalizovaná súčasnosť, jej morálne a osobnostné výzvy v kontexte etickej výchovy*, Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 405–418.
- 8 Slavomír LESŇÁK, „Násilie a racionalita v kontexte ekologickej krízy,“ in *Filozofia* 62, č. 4 (2007): 317–323; Hana LIBROVÁ, „Čtyři dimenze individualizmu v environmentální perspektivě,“ in *Sociální studia* 6, č. 3 (2009): 11–29; Hana LIBROVÁ, „Environmentálně orientované motivace a potenciál zklamání,“ in *Sociologický časopis* 49, č. 1 (2013): 53–74; Eva FRAŇKOVÁ – Naďa JOHANISOVÁ, „Udržitelný nerůst. Nový zastřešující koncept v environmentální argumentaci?,“ in *Sociální studia* 10, č. 1 (2013): 13–34; Slavomír LESŇÁK, „K niektorým nedostatkom vybraných environmentálnych prístupov,“ in *Studia philosophica* 61, č. 1 (2014): 29–38; Slavomír LESŇÁK, „K otázke zeleného násillia a jeho prevencie,“ in *Dekonstrukce demokracie?*, ed. Daniel Dobias – Marta Gořcová, Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 144–178; Eva ODLEROVÁ, „Kríza v environmentálnom myslení,“ in *Spoločenské vedy a humanizácia technického univerzitného vzdelávania: Zborník vedeckých prác*, ed. Jana Zajacová, Bratislava: Spektrum STU, 2017, s. 79–82.

Poznatky a závery rôznych subdisciplín zhromaždené v týchto textoch môžu pomôcť lepšiemu pochopeniu súvislostí ekologickej dimenzie KSN posledných rokov, ktorá kulminovala v roku 2015 vydaním sociálnej encykliky *Laudato Si'*. A to zvlášť v situácii, kedy sa u nás originálna literatúra reflektujúca teologickú rovinu ekologických dôrazov v cirkevnom sociálnom učení objavuje ešte iba postupne a pozvoľna.¹⁰ Ambíciou tohto textu je teda prispieť k rozšíreniu a prehĺbeniu poznania niektorých teologických i spoločenskovedných aspektov myslenia o ochrane životného prostredia a vzťahu človeka k nemu v rámci najnovšieho vývoja KSN. V prvých troch častiach budú predstavené závažné výroky tejto náuky o environmentálnej problematike. Následne v závere konfrontujeme tieto myšlienky s poznatkami súčasného myslenia o životnom prostredí s osobitným dôrazom na jeho ideologický rozmer.

1. EKOLOGICKÝ PERSONALIZMUS SV. JÁNA PAVLA II.

V učení svätého pápeža z Poľska nachádzame hneď niekoľko podstatných zmienok o životnom prostredí a vzťahu moderného človeka k nemu. Na základe ich podrobného rozboru však napríklad Radim Kindl na sklonku svätcovho života konštatoval, že „zostáva i naďalej v zajatí antropocentrizmu“, čo v konečnom dôsledku „oslabuje snahu niektorých teológov o neatropocentrickú interpretáciu kresťanskej zvesti“. ¹¹ Zrejme najväčšou hrozbou, ktorá vychádza z antropocentricky budovaného typu racionality vo vzťahu k životnému prostrediu, je „rozvi-

⁹ Radoslava KANIANSKA – Jana JAĎUŠOVÁ – Iveta MARKOVÁ, *Zelená ekonomika*, Banská Bystrica: Belianum, 2017.

¹⁰ Luisa KARCZUBOVÁ, *Překročit práh ekologie*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2016; Marek Orko VÁCHA, *Tváří v tvář Zemi*, Brno: Cesta, 2016; Jaroslav DEMKO, „Laudato Si': A reflection on the first anniversary,“ in *Disputationes Scientifical Universitatis Catholicae in Ružomberok* 17, č. 3 (2017): 19–26; Milan Mičo, „Odpovědnost za stvořený svět,“ in *Studia theologica* 8, č. 1 (2006): 92–96; Jan CZUDEK et al., „Systematickoteologické přístupy k encyklice Laudato Si',“ in *Studia theologica* 18, č. 3 (2016): 101–114; Petr ŠTICA, „Péče o společný domov jako naléhavá etická výzva: Úvedení do encykliky Laudato Si' papeže Františka,“ in *Salve* 27, č. 4 (2017): 11–32. Z prekladovej literatúry pozri napr. Robert MURRAY, *Teologie stvoření: Reflexe o ekologii*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2017.

¹¹ Radim KINDL, „Environmentální analýza sociálních encyklik Jana Pavla II.,“ in *Katolická sociální nauka a současná věda*, ed. Petr Fiala – Jiří Hanuš – Jan Vybíral, Brno: CDK, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 187.

nutie civilizácie do podoby spätjej s priemyslovým i populačným rastom (...) a s dôrazom na masovosť (výroby i spotreby), v ktorej sa stráca ľudská identita“. ¹² Je to vskutku optika človeka a jeho vzťahu k Bohu, vrátane dôrazu kladeného na reprodukciu ľudského rodu, cez ktorú vo svojom myslení sv. Ján Pavol II. na ekológiu nazeral. Kritika „antropocentrického zajatia“ u sv. Jána Pavla II. úzko súvisí s interpretáciou dôrazov, aké kládol na miesto človeka v prírode a jeho zodpovednosť voči nej. Miera intenzity vnímania tohto „zajatia“ u neho sa teda môže líšiť v závislosti od toho, ako je jeho antropocentrizmus vnímaný, chápaný a vykladaný.

Jednou z typických ukážok, aké môžu zvädzať k vyššie naznačenému chápaniu, je jeho prihovor k účastníkom a účastníčkam konferencie o životnom prostredí a zdraví v marci 1997. V ňom zdôraznil, že „je to vzťah, ktorý má človek s Bohom, čo ovplyvňuje jeho vzťah s ďalšími ľuďmi a s jeho prostredím. Toto je dôvod, prečo kresťanská kultúra vždy rozpoznávala stvorenia obklopujúce človeka ako Božie dary. (...) *Obrana života* (...) musí byť zároveň mierou a hlavným kritériom ekologického horizontu tak na regionálnej, ako aj na svetovej úrovni.“ ¹³

Nie príliš odlišne sa prihovoril aj k vtedajšej novozélandskej veľvyslankyni pri Svätej stolici, Christine Heather Bogle 25. mája 2000:

Čoraz viac urgentnejšia, avšak aj ťažšia, je potreba učiť sa rešpektu k *ekológii ľudskeho sveta*, čím myslím pravdu o ľudskej osobe a jej spoločenských dôsledkoch. Konanie Svätej stolice v medzinárodnej oblasti vychádza z presvedčenia, že niektoré hlavné prvky tejto *humánnej ekológie* musia byť *absolútne pochopené a bránené*. (...) Ďalším kľúčovým prvkom *humánnej ekológie* je *neporušiteľnosť ľudskeho života*, predovšetkým na jeho počiatku a konci. ¹⁴

Z uvedeného citátu je zjavné, že pontifik vnímal už samotný pojem ekológie ako nerozlučne spätý s ľudskou bytosťou, pričom za hlavný motív na tomto poli považoval – celkom v duchu svojich ďalších textov,

¹² JEMELKA, „Environmentální etika, antropocentrismus a racionalita,“ s. 462.

¹³ JÁN PAVOL II., „Address of His Holiness Pope John Paul II to conference on environment and health,“ https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1997/march/documents/hf_jp-ii_spe_19970324_ambiente-salute.html [zverejnené 24. 3. 1997, cit. 28. 9. 2018]; kurzíva v origináli.

¹⁴ JÁN PAVOL II., „Discorso del Santo padre all'ambasciatore di Nuova Zelanda presso la Santa Sede, S. E. la signora Christine Heather Bogle,“ <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2000/05/25/0329/01213.html> [zverejnené 25. 5. 2000, cit. 26. 9. 2018]; kurzíva autor.

vyhlásení a prejavov – ochranu ľudského života od počatia po prirodzenú smrť. Intuitívne môžeme odvodzovať, že tejto priorite je podriadený aj prístup k prírode, čiže rastlinným a nižším živočíšnym druhom. Nie úplne zrejmé ale ostáva, či je takto pochopená priorita ľudského života formulovaná v zmysle filozofickej zásady tzv. obrany života, podľa ktorej sú prípustné také vedomé „činy, ktorými človek bráni sám seba i vtedy, ak nutne vedú k zabíjaniu zvierat či ničeniu rastlín“.¹⁵ V každom prípade postavenie ľudskej bytosti nie je rovné ostatným prírodným zložkám, ale je im jednoznačne nadradené.

Uvedená línia je prítomná aj v jednom z jeho najdôležitejších dokumentov, totiž v sociálnej encyklike *Centesimus annus* z 1. mája 1991. V nej postupne prechádza od stručnej kritiky konzumizmu a exploatacie prírodných zdrojov k tomu, čo nazýva „rozšíreným antropologickým omylom dnešných čias“.¹⁶ Ním je pýcha a presvedčenie o tom, že ľudská bytosť môže zaujať Božie miesto, čím nastáva vzbura prírody, ktorú následne človek „skôr tyranizuje, ako spravuje“.¹⁷

V tomto ale aj iných bodoch myslenia je dôležité si všimnúť, že uvedený pápežov prístup je antropocentrizmom „odvodzujúcim význam prírody z jej účelu pre ľudstvo ako celok“.¹⁸ Človek je síce správcom prírody, ale ona bola stvorená pre neho, nie naopak. Týmto svojím správcovstvom prírodných zdrojov, ako aj akoukoľvek ďalšou prácou, ako píše autor vo svojej skoršej encyklike *Laborem exercens* (1981), má človek „napodobňovať Boha, svojho Stvoriteľa, lebo nosí v sebe – on jediný – ten zvláštny prvok podobnosti s ním“.¹⁹

V podobnom zmysle vnímal rolu človeka voči prírode aj jeden z predchodcov sv. Jána Pavla II., sv. Pavol VI. Vo svojom posolstve k 5. Svetovému dňu životného prostredia totiž napísal, že už samotná oslava tohto dňa by mala byť „výzvou pre nás všetkých, aby sme sa zjednotili ako správcovia Božieho stvorenia (...) Účel takejto výzvy vyžaduje omnoho viac než iba prostú obnovu úsilia. Priam volá po zmene mentality,

¹⁵ Rudolf KOLÁŘSKÝ, „Sbližování antropocentrických a neatropocentrických koncepcí,“ in *Filosofický časopis* 48, č. 5 (2000), s. 722.

¹⁶ JÁN PAVOL II., *Encykliky Jána Pavla II.*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2014; encyklika *Centesimus annus*, § 37.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ KINDL, „Environmentální analýza sociálních encyklik Jana Pavla II.,“ s. 175.

¹⁹ JÁN PAVOL II., *Encykliky Jána Pavla II.*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2014; encyklika *Laborem exercens*, § 26.

po konverzii prístupu a praxe... Volá po jednoduchosti životného štýlu a spoločnosti, ktorá inteligentne konzervuje skôr, než aby nekonečne spotrebúvala.²⁰ Volanie po prostom životnom štýle v súvislosti so životným prostredím je u tohto pápeža pochopiteľné ako logický dôsledok varovaní, ktoré formuloval niekoľko rokov predtým vo svojom významnom apoštolskom liste *Octogesima adveniens*, kde napísal, že človek „s trpkosťou berie na vedomie, že neuvážaným zneužívaním prírody ju vystavuje nebezpečenstvu zničenia a seba samého, že sa stane obeťou podobného úpadku“.²¹

Zaujímavé je, že sv. Ján Pavol II. kriticky vníma neutíchajúcu túžbu človeka po vlastníctve vecí a dokonca kritizuje absenciu nesebeckého a „estetického“ správania, ktoré by vyvieralo „z obdivu nad bytím a krásou, ktoré vo viditeľných veciach dovoľuje poznať posolstvo neviditeľného Boha“.²² O inšpiratívnych zdrojoch tohto postoja môžeme len špekulovať. Každopádne však je zrejme skôr odrazom znalosti francúzskej kresťanskej filozofie reprezentovanej Gabrielom Marcelom a jeho dielom *Être et avoir* (1935),²³ než výrazom sympatie s podobne znejúcim, no z iných filozofických tradícií vychádzajúcim neskorším dielom teoretika frankfurtskej školy kritickej teórie Ericha Fromma *Haben oder Sein* (1976).²⁴

K takejto úvahe nás môžu viesť zistenia hneď niekoľkých bádateľov v oblasti Wojtyľovho života a diela. Jeden z prvých pápežových životopiscov, Mieczysław Malinski, vo svojej biografii konštatuje, že svojím charakterom tomistické myslenie Karola Wojtyły odrážalo myšlienky najmä Karla Jaspersa, Maxa Schelera, Martina Heideggera, ale aj G. Mar-

²⁰ PAVOL VI., Message of the Holy Father Paul VI for the fifth World-wide Day of environment,“ https://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1977/june/documents/hf_p-vi_spe_19770605_world-day-ambiente.html [zverejnené 5. 6. 1977, cit. 28. 9. 2018].

²¹ PAVOL VI., *Dokumenty sociálnej náuky cirkvi*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2007; apoštolský list *Octogesima adveniens*, § 21.

²² JÁN PAVOL II., *Encyklika Jána Pavla II.*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2014; encyklika *Centesimus annus*, § 37.

²³ K jeho filozofickej antropológii pozri Marián PALENČÁR, „Gabriel Marcel and the question of human dignity,“ *Human Affairs* 27, č. 2 (2017): 116–130.

²⁴ Český preklad Erich FROMM, *Mít nebo být*, Praha: Aurora, 2014. K jeho mysleniu o konzumizme pozri napr. Silvia FAČKOVCOVÁ, „Erich Fromm: Sloboda a odcudzenie. Kritika konzumného spôsobu života,“ in *Aktuálne otázky spoločenských a humanitných vied '11: Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého kolokvia*, Bratislava 23. september 2011, Bratislava: STU, 2011, s. 11–16; Pozri taktiež František BURDA, *Obraz člověka ve filosofickém světě Karola Wojtyły*, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012.

cela.²⁵ Podobne aj Kenneth L. Schmitz vo svojej monografii o filozofickej antropológii Karola Wojtyły konštatuje, že filozofické analýzy budúcej hlavy cirkvi boli situované do rámca tradície kresťanského personalizizmu, kam spadajú osobnosti ako Maurice Blondel, Emmanuel Mounier, Jacques Maritain i G. Marcel.²⁶ Taktiež John Hellman si vo svojej stati o pápežovom vzťahu k personalistickému hnutiu všíma, že začiatkom 50. rokov sa Wojtyła intenzívne venoval fenomenológii, personalizmu a existencializmu, pričom sa sústredil na filozofov, akými boli E. Mounier, M. Scheler, Martin Buber a G. Marcel.²⁷ Aj Ashley K. Fernandes vo svojom článku konštatuje, že to boli predovšetkým personalistickí filozofi J. Maritain a G. Marcel, ktorí mali na Wojtyłove filozofické práce zásadný vplyv.²⁸ Vo svojej knižnej kapitole špeciálne zameranej na encykliku *Redemptor hominis* si Derek S. Jeffreys všíma,²⁹ že pápež kreatívne rozvíjal dištinkciu „byť/mať“ vo svojej sociálnej encyklike *Sollicitudo rei socialis*, ako o tom píše sám sv. Ján Pavol II.:

„Mať“ predmety a majetky, to samo osebe človeka nezdokonaľuje, ak zároveň nenapomáha dospievaniu a obohacovaniu jeho „bytia“, čiže splneniu vlastného ľudského povolania. Je isté, že rozdiel medzi „byť“ a „mať“, ako aj nebezpečenstvo, ktoré väzí v rozmnožovaní vecí a v ich nahradzovaní novými, v porovnaní s hodnotou „bytia“ nemusí byť priamym protirečením.³⁰

Nadviazal tým na myšlienky zo svojej staršej práce publikovanej dávno pred zvolením za rímskeho biskupa, v ktorej na spomínaného filozofa explicitne odkazuje:

²⁵ Mieczysław MALIŃSKI, *Pope John Paul II: The Life of Karol Wojtyła*, New York: Seabury Press, 1979, s. 230.

²⁶ Porov. Kenneth L. SCHMITZ, *At the Center of the Human Drama: The Philosophical Anthropology of Karol Wojtyła/Pope John Paul II*, Washington: The Catholic University of America Press, 1993, s. 35.

²⁷ Porov. John HELLMAN, „John Paul II and the Personalist Movement,“ in *Cross Currents* 30, č. 4 (1980): 417.

²⁸ Porov. Ashley K. FERNANDES, „The loss of dignity at the end of life: Incommunicability as a call and a demand,“ in *The National Catholic Bioethics Quarterly* 10, č. 3 (2010): 538, pozn. č. 32.

²⁹ Porov. Derek S. JEFFREYS, „‘A Deep Amazement at Man’s Worth and Dignity’: Technology and the Person in *Redemptor hominis*,“ in *The Legacy of John Paul II*, ed. Tim Perry, Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2007, s. 47.

³⁰ JÁN PAVOL II., *Encyklika Jána Pavla II.*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2014; encyklika *Sollicitudo rei socialis*, § 28.

To, čo tu nazývam prioritou ľudskej bytosti v praxiologickom zmysle úzko korešponduje s rozlíšením Gabriela Marcela medzi *bytím* a *vlastníctvom*.³¹

Vráťme sa však späť k pápežovmu uvažovaniu o ekológii. V už vyššie citovanej encyklike vydanej na začiatku 90. rokov minulého storočia Ján Pavol II. len veľmi letmo spomína deštrukciu prírodného prostredia spôsobovanú človekom a dôraz kladie na podľa neho závažnejšie „ničenie ľudského prostredia“.³² Konštatuje, že je síce správne, že ľudské aktivity sú zamerané aj na také aspekty, akým je ochrana ohrozených živočíchov, no omnoho dôležitejšie je z jeho pohľadu zasadzovanie sa za „ochranu morálnych podmienok autentickej „humánnej ekológie““.³³ Pod touto ochranou si autor encykliky, úplne v duchu jemu vlastného personalizmu, predstavuje rešpektovanie prirodzenej a morálnej štruktúry, ktorá bola človeku darovaná Stvoriteľom. Celkom plynulo a hlavne rýchlo tak prechádza od životného prostredia a jeho ochrany k „ľudskému prostrediu“, kde – súc ovplyvnený pohľadom morálnej teológie – zdôrazňuje „špecifické štruktúry hriechu, ktoré hatia plnú realizáciu tých ľudí, ktorých tieto štruktúry rôznym spôsobom utláčajú. Také štruktúry zbúrať a nahradiť autentickejšími formami spoluzitia je úlohou, ktorá vyžaduje odvahu a trpezlivosť.“³⁴

O tom, že sv. Ján Pavol II. umiestňoval starostlivosť o životné prostredie a úlohu jedinca v tomto úsilí až za čistotu a udržateľnosť „ľudského prostredia“ svedčí aj dôraz, aký kladol na „prvú a základnú štruktúru, ktorá slúži ľudskej ekológii“. Ňou je podľa neho rodina. Tento pojem vymedzuje jednoznačne a explicitne, keď píše, že ide o „rodinu založenú na manželstve, kde vzájomné darovanie sa muža a ženy tvorí *životné prostredie*, v ktorom sa dieťa môže narodiť a rozvíjať svoje schopnosti, kde sa naučí uvedomovať si svoju dôstojnosť a pripraviť sa na zvládnutie svojho jedinečného a neopakovateľného osudu“.³⁵ Ani tu teda k charakteristike životného prostredia nepatrí začlenenie flóry a fauny ako prirodzeného a Bohom stvoreného prostredia, ale špecifikované je výlučne ako úzke spoločenstvo muža a ženy v manželskom zväzku, ktorých

³¹ Karol WOJTYŁA, „The Problem of the Constitution of Culture Through Human Praxis“, in *Person and Community: Selected Essays*, New York: Peter Lang, 1993, s. 268; kurzíva v origináli.

³² JÁN PAVOL II., *Encykliky Jána Pavla II.*; encyklika *Centesimus annus*, § 38; kurzíva autor.

³³ Tamže; kurzíva autor.

³⁴ Tamže.

³⁵ JÁN PAVOL II., *Encykliky Jána Pavla II.*; encyklika *Centesimus annus*, § 39; kurzíva autor.

hlavným a primárnym cieľom je ich biologická reprodukcia a výchova potomstva, čo je uvažovanie zjavne v intenciách nukleárnej rodiny.

Mravný základ problémov životného prostredia a zvlášť ekologickej krízy pápež vyjadril aj vo svojom posolstve k Svetovému dňu pokoja, zameranom práve na životné prostredie, vydanom rok pred encyklikou *Centesimus annus*. V ňom konštatoval, že „vážnosť ekologickej otázky obnažuje hĺbku morálnej krízy človeka. Ak chýba ocenenie hodnoty ľudskej osoby a ľudského života, potom tiež strácame záujem o druhých a o Zem samotnú.“³⁶

2. HUMÁNNÁ EKOLÓGIA BENEDIKTA XVI.

U emeritného rímskeho biskupa sa s vyhraneným názorom na environmentálnu problematiku stretávame najmä v jeho sociálnej encyklike *Caritas in veritate* z roku 2009. V nej už pokročil v porovnaní so svojim predchodcom o čosi ďalej, hlavne pokiaľ ide o upozorňovanie na aktuálne ekologické hrozby, ale aj čo sa týka navrhovaných opatrení. Životné prostredie v jeho ponímaní nie je zúžené iba na nukleárnu rodinu. Benedikt XVI. napríklad vyzýva, že „technologicky vyspelé spoločnosti môžu a musia znižovať vlastnú energetickú spotrebu jednak preto, že sa zdokonaľuje výrobná činnosť a tiež, že sa medzi občanmi šíri väčšia ekologická citlivosť. Okrem toho treba dodať, že dnes možno zvyšovať energetickú účinnosť a zároveň napredovať v hľadaní alternatívnych energií.“³⁷

Od svojho predchodcu v úrade nástupcu apoštola sv. Petra prebral striktné antropocentrický prístup, v ktorom sú zjavné tri roviny. Tou prvou je rovina individuálnej zodpovednosti ľudskej osoby za stvorenú prírodu, ktorá ho obklopuje. Druhou je rovina slobodnej voľby človeka vo vzťahu k životnému prostrediu a zachovávaní jeho dlhodobu udržateľného stavu. V tomto zmysle nie je vzdialený antropocentrizmu, aký napríklad v českej filozofickej diskusii prezentoval pred niekoľkými rokmi Jaromír Feber:

³⁶ JÁN PAVOL II., „Message of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the World day of peace, 1 January 1990,“ https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html [zverejnené 1. 1. 1990, cit. 28. 9. 2018]; kurzíva autor.

³⁷ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2009; § 49.

Jedine človek a zase iba človek môže, ak bude chcieť, prekračovať svoje záujmy a potreby, jedine človek môže, ak bude chcieť, uznať prírodu ako hodnotu. Ale nemusí to tak byť nevyhnutne. A práve táto principiálna možnosť subjektívnej voľby je to, čo obhajuje antropocentrizmus...³⁸

Treťou rovinou je špecificky vojtyľovská „ekológia človeka“. Ako píše Benedikt XVI., „degradácia prírody je (...) úzko spojená s kultúrou vytvárajúcou ľudské spolužitie: keď je vnútri spoločenstva rešpektovaná ‚humánna ekológia‘, má z toho osôh aj ekológia životného prostredia. (...) Na ochranu prírody nestačí len oživovať alebo obmedzovať ekonomiku a nestačí ani primeraná osveta. ...rozhodujúcim problémom je celkový morálny stav spoločnosti. Ak sa nerešpektuje právo na život a na prirodzenú smrť, ak sa zavádza umelé počatie, tehotenstvo a narodenie človeka, ak sú ľudské embryá obetované výskumu, potom spoločné svedomie končí v strate pojmu humánnej ekológie a s ním aj ekológie životného prostredia.“³⁹

V nie nepodobnom zmysle sa pontifik vyjadril už predtým vo svojom posolstve ku Svetovému dňu pokoja 1. januára 2007:

Popri prírodnej ekológii existuje aj takzvaná „ľudská ekológia“, ktorá si zasa vyžaduje „sociálnu ekológiu“. Skúsenosť ukazuje, že každá bezohľadnosť voči životnému prostrediu následne poškodzuje ľudské spolužitie a opačne. Stále jasnejšie sa ukazuje nerozlučné spojenie medzi pokojom vzťahujúcim sa na stvorenie a pokojom medzi ľuďmi. Jedno i druhé však predpokladá pokoj vo vzťahu k Bohu.⁴⁰

Povedané slovami súčasnej filozofie, „príroda je existenčne závislá na správaní človeka. A teda: človek sa musí správať k prírode tak, aby jej existencia bola možná, a potom bude možná aj jeho existencia.“⁴¹

Podobná myšlienková konštrukcia sa objavuje už skôr, v myslení sv. Pavla VI. o životnom prostredí. V jednom zo svojich mála textov venovaných tejto oblasti zdôraznil, že „človek a jeho prostredie sú nerozlučiteľní viac než kedykoľvek predtým. Prostredie zásadne podmieňuje život a rozvoj človeka, zatiaľ čo človek svojím spôsobom zdokonaľuje

³⁸ FEBER, „Antropocentrismus a etika životního prostředí,“ s. 667.

³⁹ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate*, § 51; kurzíva autor.

⁴⁰ BENEDIKT XVI., „Posolstvo Svätého otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu pokoja 1. januára 2007,“ <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/posolstvo-pokoj-2007> [zverejnené 8. 12. 2006, cit. 26. 9. 2018]; kurzíva autor.

⁴¹ LAKOŠTÍK, „Princíp zachovania prírody,“ s. 57.

a umožňuje svoje prostredie prostredníctvom svojej prítomnosti, práce a kontemplácie.“⁴²

Uvedené poňatie nie je na prvý pohľad až také úplne odlišné od vnímania ekológie človeka v prípade dnešnej filozofie neukotvenej v teologickom vedení. Podľa nej je úlohou tohto typu ekológie „porozumeť človeku a jeho problémom na individuálnej rovine, ako aj na úrovni populácií a spoločností vo vzájomnej interakcii človeka a prostredia, ktoré zahŕňa biologické, fyzikálne, chemické a psychosociálne faktory“.⁴³ To, čo ale sekulárna filozofia rozumie pod ľudskou individuálnou rovinou (sebauvedomenie, ekologická zodpovednosť, prehodnotenie svetonázorových orientácií a správania sa voči životnému prostrediu a pod.) nemusí úplne korešpondovať s teologickým chápaním vlastným sociálnemu učeniu cirkvi. To totiž akcentuje skôr ľudskú vernosť Božím príkazom, dobrý osobný vzťah človeka s Bohom a z toho plynúcu (kresťanskú) mravnosť.

Je zjavné, že leitmotív striktnej ochrany ľudského života v rámci tzv. humánnej ekológie je prítomný aj u Benedikta XVI. Zároveň je postavený do relačných zväzkov človek – človek a človek – Boh, kde sa zodpovednosť voči prírode odvodzuje od zodpovedného vzťahu ľudí medzi sebou navzájom a hlavne človeka voči Bohu. Pokiaľ nie je ľudská bytosť verná Božím darom, predovšetkým daru života, len ťažko možno podľa oboch spomínaných pápežov očakávať, že bude zodpovedne a uvedomelo pristupovať k starostlivosti o (jemu Bohom zverenú) životné prostredie. Pokiaľ existuje neúcta ľudí k prírode, jej priame vykorisťovanie a v dôsledku toho aj celková ekologická kríza, je to prejav predovšetkým narušeného vzťahu človeka k Bohu, resp. nerešpektovania elementárnych Božích noriem zjavených ľudstvu. Naopak, kvalitný vzťah človeka k prírode a jeho „zodpovednosť ochraňovať“ je podmienená predovšetkým tomu zodpovedajúcim kvalitným vzťahom k Stvoriteľovi.

Tento postoj, hoci vyjadrený sekulárnym jazykom, nachádza svoj ohlas aj v súčasnej ekofilozofii. Objavujú sa v nej totiž názory, podľa ktorých „ekologická kríza v konečnom dôsledku nie je krízou ani prírody, ani civilizácie, ale je krízou lokálnej kultúry, so zánikom ktorej

⁴² PAVOL VI., „Message of His Holiness Paul VI to Mr. Maurice F. Strong, Secretary-General of the Conference on the Environment,“ https://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/messages/pont-messages/documents/hf_p-vi_mess_19720605_conferenza-ambiente.html [cit. 28. 9. 2018].

⁴³ KLIMKOVÁ, *Prípadosť, komunikácia, ekologická etika*, s. 43.

zaniká i miesto človeka vo svete, o ktorý by sa mohol starať, a teda aj kultúry ako jedného z možných rozhraní medzi nebom a zemou (...). Je zároveň aj krízou ľudskej duše, z ktorej prešla i na jeho okolie.⁴⁴ Pod pojmom ekologická kríza sa pritom rozumie „autonómny, zakladajúci a vecne existujúci prejav utvárania vzťahu medzi jednotlivými podobami prirodzeností (podôb prejavu života)“.⁴⁵ Je ale zrejmé, že tento pojem „predstavuje skôr akýsi morálny apel, ktorý môže mať pozitívnu úlohu, ale môže tiež viesť k značnej predpojatosti, znemožňujúcej zhodnotenie celkovej situácie i konkrétnych problémov“.⁴⁶ Uvedený ohlas v sekulárnej ekofilozofii však nie je prekvapivý, keďže – ako pripomína Hana Librová – „environmentálne myslenie vysoko zdôrazňuje princípy kolektivismu, často javí nostalgiu po tradičnej spoločnosti“.⁴⁷

Vyššie uvedená a pomerne široko poňatá kríza lokálnej kultúry môže byť v každom prípade doplnkom či skôr dôkladnejším vysvetlením Benediktovho pojmu „sociálna ekológia“, keďže objasňuje (narušené) interpersonálne vzťahy v rámci konkrétnej ľudskej komunity. Kríza ľudskej duše so svojimi mnohorakými prejavmi môže byť zas v teologickom zmysle chápaná aj ako kríza súdobého človeka, ktorý už stratil svoje prirodzené zakorenenie v Bohu a to napriek tomu, že jeho duša je „*natura-liter christiana*“.

3. FRANTIŠKOVA „NOVÁ“ HUMÁNNÁ A INTEGRÁLNA EKOLÓGIA

Nepochybne najväčší doterajší prínos k environmentálnej dimenzii KSN predstavuje myslenie pápeža Františka. Ten ekologickej rovine venuje vo svojej tvorbe značný priestor a dalo by sa povedať, že spolu s akcentovaním preferenčnej voľby chudobných, milosrdenstva a kresťanského prístupu k imigrantom prichádzajúcim z vojnami zmietaných krajín predstavuje jeden z ústredných motívov jeho pontifikátu.

⁴⁴ Tomáš DANĚK, *Přirozený svět jako ekologický problém*, Disertační práce, Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra humanitní environmentalistiky, 2010, s. 166.

⁴⁵ Michal BARTOŠ, *Proměny environmentální ideologie ve veřejném prostoru*, disertační práce, Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra humanitní environmentalistiky, 2008, s. 249.

⁴⁶ DANĚK, *Přirozený svět jako ekologický problém*, s. 48.

⁴⁷ LIBROVÁ, „Čtyři dimenze individualizmu v environmentální perspektivě,“ s. 13.

Relatívne krátko po svojom zvolení za rímskeho biskupa naznačil v júni 2013 v rámci jedného z príhovorov pri modlitbe Anjel Pána svoj postoj ku konceptu humánnej ekológie. Konštatoval vtedy, že žijeme „v čase krízy; vidíme to na životnom prostredí, ale predovšetkým to vidíme u mužov a žien. Ľudská osoba je v ohrození: toto je nepochybné; ľudská osoba je dnes v ohrození, a preto urýchlene potrebuje *humánnu ekológiu!* (...) *Humánnu a environmentálnu ekológiu idú ruka v ruku.*“⁴⁸

V podobnom duchu sa František vyjadril aj v spoločnom vyhlásení, ktoré podpísal spolu s konštantinopolským ekumenickým patriarchom Bartolomejom I. pri príležitosti Svetového dňa modlitieb za stvorenie 1. septembra 2017. Signatári v ňom konštatovali, že „už dlhšie nerešpektujeme prírodu ako zdieľaný dar. Namiesto toho ju vnímame ako súkromné vlastníctvo. (...) *Ľudské prostredie a prírodné prostredie sa zhoršujú súčasne* a toto zhoršovanie planéty dopadá na najzraniteľnejších z jej obyvateľov. Vplyv klimatických zmien ovplyvňuje predovšetkým tých, ktorí žijú v chudobe v každom rohu planéty. (...) Urgentné volanie a výzva postarať sa o stvorenie sú pozvaním celému ľudstvu, aby pracovalo smerom k udržateľnému a integrálnemu rozvoju.“⁴⁹

Prepojenosť dvoch sfér, teda sféry prírody a oblasti ľudského konania, vyzdvihol aj vo svojom príhovore k Talianskemu katolíckemu skautskému hnutiu dospelých dňa 8. novembra 2014:

Naša doba nemôže ignorovať otázku ekológie, ktorá je nevyhnutnou pre prežitie človeka, ani ju nemôže redukovať na čisto politickú otázku. *Má vskutku morálnu dimenziu, ktorá ovplyvňuje každého, takže nikto ju nemôže ignorovať.*⁵⁰

Je povšimnutiahodné, že táto i vyššie citovaná výzva v sebe obe implicitne obsahujú apel na prirodzený občiansky aktivizmus, ktorý by

⁴⁸ FRANTIŠEK, „General audience, Wednesday 5 June 2013,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/audiences/2013/documents/papa-francesco_20130605_udienza-generale.html [zverejnené 5. 6. 2013, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

⁴⁹ FRANTIŠEK – BARTOLOMEJ I., „Joint message of Pope Francis and ecumenical patriarch Bartholomew on the World day of prayer for creation,“ https://w2.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2017/documents/papa-francesco_20170901_messaggio-giornata-cura-creato.html [zverejnené 1. 9. 2017, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

⁵⁰ FRANTIŠEK, „Address of His Holiness Pope Francis to the Italian Catholic Scout Movement for adults (MASCI),“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141108_masci.html [zverejnené 8. 11. 2014, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

sa sústredil na riešenie problémov ekologickej krízy. Ide o taký aktívny a zodpovedný prístup, po akom František volá, keď vyzýva k tomu, aby „akákoľvek plodná diskusia o rozvoji“ zahrňala a ponúkala v sebe presvedčivé „modely sociálnej integrácie a ekologickej konverzie, pretože sa nemôžeme rozvíjať ako ľudské bytosti tým, že budeme podnecovať zvýšenú nerovnosť a degradáciu životného prostredia“.⁵¹

Približuje sa tak k jednej z dvoch špecifických modalít environmentálnej politiky súčasnosti. Nou je modalita odkazujúca na „politiku sociálnych hnutí, ktorá zviditeľňuje ekologické problémy ako problémy sociálneho a nie technologického rázu. Táto politika vytvára tlak na mocenskú sféru, ktorá je nútená riešiť ekologickú krízu ako krízu legitimacy – teda politicky.“⁵² Tou z časového hľadiska prvou a súčasne voči druhej kontrastnou je modalita inštitucionalizovanej podoby riešenia „čiastkových environmentálnych problémov v súlade s ekonomickými imperatívmi“,⁵³ a to na základe delby práce v rámci politickej, vedeckej, technickej a občianskej sféry.

V roku 2014 František predniesol ešte dva zásadné prejavy, v ktorých sa venoval environmentálnej problematike. V príhovore k členom Európskeho parlamentu 25. novembra 2014 povedal:

Rešpekt voči prírode taktiež volá po rozoznaní toho, že sám človek je jej základnou súčasťou. Popri environmentálnej ekológii tu tiež existuje *potreba humánnej ekológie*, ktorá pozostáva z rešpektu voči osobe...⁵⁴

Niekoľko dní predtým, v rámci jedného z kolokvií usporiadaných Kongregáciou pre náuku viery, upozornil, že „kríza rodiny vyprodukovala *humánnu ekologickú krízu*, a preto sociálne prostredia, tak ako aj tie prírodné, potrebujú ochranu. Sme však pomalí v uvedomovaní si toho,

⁵¹ FRANTIŠEK, „Address of His Holiness Pope Francis to participants at the Conference on Religion and the Sustainable Development Goals (SDGs): Listening to the cry of the Earth and of the poor,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190308_religioni-svilupposostenibile.html#_ftn1 [zverejnené 8. 3. 2019, cit. 26. 3. 2019].

⁵² Jana KLOCOKOVÁ – Andrej FINDOR, „Politika sporu a (environmentálne) nové sociálne hnutia: hľadanie vhodných analytických kategórií,“ in *Sociológia* 40, č. 2 (2008): 114.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ FRANTIŠEK, „Address of Pope Francis to the European Parliament,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html [zverejnené 25. 11. 2014, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

že aj naše sociálne prostredia sú ohrozené. Preto je potrebné, aby sme posilnili *novú humánnu ekológiu* a posunuli ju vpred.⁵⁵ Vo svojom posolstve premiérovi Fidži Frankovi Bainimaramovi pápež v novembri 2017 povedal, že „sa zdá byť nevyhnutné venovať pozornosť vzdelávaniu a životným štýlom charakteristickým *integrálnou ekológiou* schopnou prijať víziu poctivého výskumu a otvoreného dialógu...“.⁵⁶ Takéto výzvy sú na jednej strane pochopiteľné: zhoršujúca sa situácia v oblasti čistoty a udržateľnosti životného prostredia priam provokuje k posilňovaniu vzdelávacích a osvetových aktivít naprieč generáciami. Na druhej strane takéto príliš všeobecne formulované výzvy opomínajú fakt, že „environmentálna výchova sa nevyhnutne dotýka tém, ktoré sú spoločensky pálčivé a vyžadujú mobilizáciu verejnosti pre prijímanie zmien, pričom povaha a rozsah týchto zmien by mali byť (v demokratických spoločnostiach) predmetom politického vyjednávania“.⁵⁷ Tento typ výchovy môže byť navyše niekedy vnímaný ako „nový typ ekologickej výchovy, rámcovanej potrebou vychovávať k zmluve medzi ľudstvom a životným prostredím (...), osvojiť si jej ducha, identifikovať v nej šancu – možno poslednú – byť súčasťou jej evolučného programu určeného transcendentným programom Stvoriteľa“.⁵⁸

Konceptu integrálnej ekológie venoval pápež celú jednu kapitolu vo svojej už spomínanej sociálnej encyklike *Laudato Si'*. Do tej doby najrozsiahlejší priestor ekologickým otázkam venovalo *Kompendium sociálnej náuky cirkvi* (10. kapitola). V encyklike autor uvedený pojem vysvetlil v tom zmysle, že je potrebné „hľadať integrálne riešenia, ktoré berú do úvahy *interakciu prírodných systémov medzi sebou navzájom i so sociál-*

⁵⁵ FRANTIŠEK, „Address of His Holiness Pope Francis to participants in the international colloquium on the complementarity between man and woman sponsored by the Congregation for the doctrine of the faith,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141117_congregazione-dottrina-fede.html [zverejnené 17. 11. 2014, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

⁵⁶ FRANTIŠEK, „Message of His Holiness Pope Francis to Mr. Frank Bainimarama, Prime Minister of the Republic of Fiji and Presiden of the 23rd session of the Conference of the parties (COP23) to the United Nations framework convention on climate change (UNFCCC),“ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2017/documents/papa-francesco_20171107_messaggio-cambiamenti-climatici.html [zverejnené 7. 11. 2017, cit. 27. 9. 2018]; kurzíva autor.

⁵⁷ Jana Klocoková, „Environmentálna výchova ako otvorený projekt vytvárania významov a praktík starostlivosti o svet,“ in *Sociológia* 46, č. 5 (2014): 507.

⁵⁸ Vasko KUSIN – Petronela ŠEBESTOVÁ, *Humanistické iniciatívy v sociálnych encyklikách*, Brno: MSD, 2018, s. 96.

nymi systémami. Neexistujú dve oddelené krízy, teda kríza životného prostredia a kríza spoločenská, ale *je len jedna a komplexná spoločensko-environmentálna kríza.* Smery riešenia si vyžadujú integrálny prístup v boji proti chudobe, v navrátení dôstojnosti vylúčeným osobám a v starostlivosti o prírodu.⁵⁹ Podobný motív, teda prepojenie ľudskej a prírodnej roviny, nachádzame aj o niekoľko kapitol vyššie, kde autor encykliky upozorňuje, že „*neexistuje ekológia bez adekvátnej antropológie.* (...) Vychýlený antropocentrizmus nemusí nevyhnutne ustúpiť ‚biocentrizmu‘, pretože by to znamenalo zavedenie novej nerovnováhy, ktorá nie lenže nerieši problémy, ale ešte pridáva ďalšie.“⁶⁰

Pápež František celkom v duchu a línii svojich predchodcov upozorňuje na nerozlučnosť antropolologickej dimenzie s environmentálnou stránkou, čiže s vonkajším svetom, ktorý obklopuje človeka. V konečnom dôsledku tak proklamovaná „novosť“ jeho poňatia humánnej ekológie spočíva skôr v dôraze, aký František prikladá otázkam životného prostredia, než v prípadnom zásadnom odklone od doterajšieho KSN.

Podobne ako v niektorých vyššie uvedených prípadoch u sv. Jána Pavla II. a Benedikta XVI., aj princíp vzájomnej prepojenosti prírodného a ľudského systému je možné identifikovať v aktuálnom, neteologickom spoločenskovednom výskume. Ako upozorňuje napríklad Lucia Rýsová, „akcentovanie nevyhnutnosti zamerania pozornosti na oblasť globálnych problémov ľudstva a taktiež pochopenia ich komplexnosti a vzájomnej prepojenosti umocňuje aj poznanie, že všetky typy problémov spadajúcich do skupiny globálnych problémov ľudstva môžu v dôsledku neustáleho nárastu ich intenzity viesť k ohrozeniu samotnej existencie ľudstva“.⁶¹

Je významné, že KSN týmto svojím postojom prakticky reflektuje poznatky exaktných vied, kde sa od 80. rokov minulého storočia posúva vnímanie problémov životného prostredia od „vedľajších a nezamýšľaných dôsledkov inak celkom legitímnych ekonomických aktivít ku komplexnému pochopeniu ich príčin. Tie zahŕňajú životný štýl jednotlivcov

⁵⁹ FRANTIŠEK, *Laudato Si'*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2015, § 139.

⁶⁰ FRANTIŠEK, *Laudato Si'*, § 118.

⁶¹ LUCIA RÝSOVÁ, „Globálny environmentálny problém a vybrané aspekty vývoja agendy zameranej na ochranu životného prostredia na pôde Európskej únie,“ in *Medzinárodné vzťahy 2011: Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej konferencie*, Bratislava: Ekonóm, 2011, s. 938.

i strategické priority prijímané na úrovni štátov, ako sú napr. štátne energetické, poľnohospodárske alebo dopravné politiky.“⁶²

ZÁVER: HLBINNÁ EKOLÓGIA A SLABÝ ANTROPOCENTRIZMUS

Súčasný vedecký diskurz o životnom prostredí sa vedie mnohokrát v bezpečnostnej rovine, pričom sa rozlišujú jemné nuansy odlišujúce environmentálnu bezpečnosť (kde životné prostredie predstavuje zdroj hrozieb a ohrozenou entitou sú ľudia, štáty a inštitúcie) a ekologickú bezpečnosť (zameranú na ochranu životného prostredia, kde pre hlavnú hrozbu predstavujú ľudské aktivity).⁶³ Debata o vzťahu človeka a životného prostredia vo všeobecnosti sa však vedie približne už od 60. rokov 20. storočia. V 70. a 80. rokoch sa začala otáčať na „formálny rozpor dvoch prístupov k problematike, a síce na konflikt antropocentrizmu a jemu oponujúcich koncepcií, kvôli prehľadnosti združovaných pod formálnym termínom „ne-antropocentrizmus““. ⁶⁴ Aj sv. Ján Pavol II. sa rázne vyhranil voči dvom opozitným a z jeho pohľadu „zveleným“ pozíciám vo vnímaní životného prostredia: na jednej strane voči zdôrazňovaniu vyčerpatelnosti a nedostatočnosti prírodných zdrojov spájajúcim sa s požiadavkou limitovania pôrodnosti, a to hlavne v chudobných a rozvojových krajinách. Na druhej strane odsúdil tie prúdy, ktoré eliminujú „ontologickú a axiologickú rozdielnosť medzi ľuďmi a ďalšími stvoreniami, pričom biosféru pokladajú za biotickú jednotu bez rozlišovania hodnoty. Tým sa eliminuje vyššia zodpovednosť človeka v prospech rovnostárskej úvahy o „dôstojnosti“ všetkých živých bytostí.“⁶⁵

Ešte v 2. polovici 90. rokov minulého storočia písal filozof Vlastimil Hála o tom, že ekologickú inšpiráciu môžeme poňať buď „radikálne, hlbinné“, ako apel na celkový systém hodnotových orientácií a preferencií, teda ako apel zameraný na vnútornú premenu ľudí, alebo skôr triezvo, „pragmaticko-technologicky“, ako apel na uplatnenie ekologických hľa-

⁶² Petr JEHLIČKA, „Mezinárodní politika životního prostředí: Konflikt mezi integrálním ekosystémem a fragmentárním systémem států?“, in *Mezinárodní vztahy* 35, č. 3 (2000): 20.

⁶³ Porov. MARTINOVSKÝ, *Environmentální bezpečnost v České republice*, s. 29.

⁶⁴ Zdenka SOKOLÍČKOVÁ, *Alternativní paradigma dneška: Pokorný antropocentrismus, znovu-zakouzlení světa a přijetí závazku vůči životu*, Disertační práce, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra teorie kultury, 2010, s. 39.

⁶⁵ JÁN PAVOL II., „Address of His Holiness Pope John Paul II to Conference on environment and health.“

dísk v zmysle skôr regulatívnych faktorov, zlučiteľných s prevažujúcou orientáciou spoločnosti (...).“⁶⁶ Pod tzv. hlbinnou ekológiou pritom sociálna teória rozumie taký prístup, ktorý „odmieta dlho udržiavanú vieru v to, že ľudský druh je akosi nadradený všetkým ostatným druhom, alebo že je akoby vyšší než ony, prípadne že stojí nad samotnou prírodou“.“⁶⁷

Postoj KSN možno popísať mimo uvedených dichotomických teoretických i politických kategórií. Samo sociálne učenie cirkvi totiž predsa len „bolo a mnohokrát stále je chápané ako akási ‚stredová‘ politicko-ekonomická vízia“.“⁶⁸ Navyše aj samo ekologické hnutie ako jeden z určujúcich prúdov politických teórií sa, ako uvádza literatúra, nehlásilo pôvodne ani k politickej ľavici, ani k pravici a odmietalo akúkoľvek príslušnosť k vyhraneným ideologickým koncepciám. V rámci jednotlivých hnutí však býva viacero názorových prúdov variujúcich od ľavicových ekosocialistov či ekofeministov až po konzervatívnych ekoliberalov.⁶⁹ A to aj napriek tomu, že sa niekedy v mnohých prípadoch stretávame so „spojovaním environmentálneho hnutia s ľavicovou politikou“.“⁷⁰ Magistérium cirkvi má otvorene „odmietavý postoj k ekocentrickému a biocentrickému ponímaniu životného prostredia“,“⁷¹ pretože vízia človeka a stvorených vecí „zbavená akéhokoľvek vzťahu k transcendentnu priviedla k odmietnutiu pojmu stvorenia a človekovi i prírode pripísala celkom autonómnou existenciu“.“⁷²

Nielen v prípade Františka, ale aj predchádzajúcich dvoch rímskych biskupov sa prostredníctvom ich diela KSN prihlasuje k takému prístupu k životnému prostrediu, ktorý „vychádza z princípov ekologickej vzájomnej závislosti medzi pozemskou prírodou a ľudskými spoločnosťami. Ľudské spoločnosti sú súčasťami širších pozemských ekosys-

⁶⁶ Vlastimil HÁLA, „Ekologická motivace etiky a morální kritika hodnotových orientací společnosti,“ in *Filosofický časopis* 45, č. 3 (1997): 406.

⁶⁷ Andrew HEYWOOD, *Politická teorie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 170.

⁶⁸ Roman MÍČKA, „Kdo vlastní klíče k interpretaci sociální nauky církve?,“ in *Studia theologica* 12, č. 2 (2010): 88.

⁶⁹ Porov. Karolína ADAMOVÁ a kol., *Politologický slovník*, Praha: C. H. Beck, 2001, s. 51. K ekologickému konzervativizmu pozri napr. Daniela JEŽOVICOVÁ, „Hodnotová paradigma z hľadiska ekokonzervativizmu,“ in: *Ekologizácia a humanizácia alebo o predpokladoch a cestách nášho (pre)žitia (?)*: Zborník zo sympózia, Zvolen, 23. mája 2007, Zvolen: Národné lesnícke centrum, 2008, s. 69–74.

⁷⁰ BARTOŠ, *Proměny environmentální ideologie ve veřejném prostoru*, s. 111.

⁷¹ *Kompendium sociálnej náuky cirkvi*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, 2004, § 463.

⁷² Tamže, § 464.

témov, medzi ktorými dochádza k vzájomným interakciám.⁷³ Súčasťou explicitného prihlásenia sa práve k tomuto prístupu v rámci KSN je však pochopiteľne silný dôraz kladený nielen na vzťahovú rovinu medzi prírodou a človekom či ľuďmi a ľudskými spoločenstvami medzi sebou navzájom, ale aj a predovšetkým na vzťah jedinca k Bohu. Tento antropocentrizmus je tak skôr *slabým* v porovnaní s tým, ktorý prírodu úplne podriaďuje totálnej autonómii človeka. Aj v KSN je táto síce človeku priamo podriadená a „darovaná“, ale jej uchovanie je závislé od poslušnosti jedinca a celého ľudstva „vyšším“ morálnym normám, ktoré sú explicitne predpokladané ako zjav(e)né.

Dodržiavanie týchto noriem daných od Boha je v rámci KSN *condicio sine qua non* zodpovedného prístupu k životnému prostrediu. V prípade, že je narušený tento základný vertikálny vzťah, ďalšie typy vzťahov, tie horizontálne, trpia tiež. Morálny vzťah človeka k prírode je totiž v KSN „prinajmenšom trojmiestny: Boh – človek – príroda“.⁷⁴ Nerešpektovanie Božích zákonov a príkazov podľa troch citovaných pápežov viac-menej automaticky vedie k deštrukcii prírodného prostredia, ktoré človek nivočí buď svojou aktívnou činnosťou, alebo ľahostajnosťou voči jeho zhoršujúcemu sa stavu. Poetickejšie povedané: erózia vzťahu človek – Boh vedie nevyhnutne k erózii ďalších typov vzťahov. Týmto výrazom by sme mohli zhrnúť jadrové poslanstvo učenia katolíckej cirkvi o životnom prostredí, ktoré sa ním ako červená niť vinie napriek jednotlivým rozvíjajúcim sa rôznorodým akcentom prítomným v prístupoch troch analyzovaných rímskych biskupov.

"Greening" of Catholic Social Teaching: A Human Ecology

Keywords: Human Ecology; Integral Ecology; Catholic Social Doctrine; Environment; Ecological Crisis

Abstract: In recent years, the term "human ecology" has become a shibboleth within the Catholic Social Doctrine (CSD). In magisterial jargon, it describes a broader understanding of ecological issues, as well as a specific approach to environmental protection. In

⁷³ Oleg Suša, „Životní prostředí a odpovědnost: individuální volba, komunikace, institucionální rizika,“ *Filosofický časopis* 45, č. 3 (1997): 428.

⁷⁴ Jindřich ŠRAJER a kol., *Křehká tvář rozvoje v globalizovaném světě: Kritické výzvy Populorum progressio (1967) a interdis-ciplinární analýzy mezinárodního rozvoje a chudoby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 214.

the paper, the meanings of this term from the perspectives of the last three popes (St. John Paul II, Benedict XVI, and Francis) are elucidated. The CSD is committed to such an approach to the environment which is based on the principles of ecological interdependence between terrestrial nature and human societies. Moreover, the CSD strongly emphasizes not only the vertical relationship between nature and humans, or human communities amongst themselves but also the horizontal relationship of the individual towards her/his Creator, i.e. God. Such an anthropocentrism is then rather weak when compared to one that completely subordinates nature to the total autonomy of man.

PhDr. Marián Sekerák, Ph.D.
Institút politologických štúdií
FSV UK
U Kříže 661/8
158 00 Praha 5
marian.sekerak@gmail.com